

Лінгвадыдактычныя параметры электроннага вучэбнага тэксту

Сённяшні этап развіцця тэорыі вучэбнага тэксту (ВТ) школьнага падручніка немагчыма разглядаць па-за сучаснымі інфармацыйнымі тэхналогіямі. Роля інфармацыйных тэхналогій у сістэме сучаснай моўнай адукацыі акрэсліваецца ў залежнасці ад этапу актыўнасці выкарыстання камп'ютэрных сродкаў навучання. На першасным этапе інфармацыйныя тэхналогіі выступаюць элементамі вырашэння прыватных педагагічных задач у кантэксце традыцыйнага навучання. На гэтым этапе камп'ютэрныя сродкі забяспечваюць падтрымку вучэбнага працэсу паралельна з некамп'ютэрнымі сродкамі, а значыць выкарыстоўваюцца несістэмна, эпізодычна. Пра актыўнасць ужывання камп'ютэрных сродкаў навучання можна гаварыць, калі традыцыйны курс дысцыпліны мае камп'ютэрную падтрымку, забяспечаны цэласным электронным вучэбным курсам як сістэмай узаемазвязаных у зместавых і метадычных адносінах дыдактычных матэрыялаў, які знаходзіць сістэмнае выкарыстанне інфармацыйна-камунікатыўных тэхналогій ва ўсіх відах пазнавальнай дзейнасці.

Мэта артыкула: акрэсліць лінгвадыдактычныя параметры электроннага вучэбнага тэксту, правесці параўнальны аналіз традыцыйнага і электроннага вучэбных тэкстаў з мэтай выявіць іх перавагу і недахопы.

Розная інтэнсіўнасць выкарыстання інфармацыйных тэхналогій абумоўлівае шматлікасць азначэнняў тэрміна **электронны падручнік**:

- навучальнае камп'ютэрнае асяроддзе (Н.В. Куціна);
- камп'ютэрны навучальны праграмны сродак (П.І. Підкасісты, А.Б. Тышчанка);
- адукацыйны інфармацыйны рэсурс (Б.Г. Кісялёў);
- гіпертэкставы варыянт друкаванага (традыцыйнага) падручніка (Н.В. Камісарэнка, А.М. Раманаў).

Намі электронны падручнік услед за В.В. Зімінавай, А.М. Раманоўскай вызначаецца як электронная кніга вучэбнага прызначэння, якая «выконвае ўвесь комплекс дыдактычных функцый, рэалізуе асноўныя званні тэхналогіі навучання дадзенай прадметнай галіны, утрымлівае ў поўным аб'ёме тэарэтычны і практычны матэрыял, забяспечвае вучэбна-трэніровачную дзейнасць, прадстаўляе магчымасць кантролю і самакантролю ўзроўню ведаў, забяспечвае сістэмай пошуку вучэбнай інфармацыі, мае неабходныя інтэрактыўныя ўласцівасці» [1]. Адпаведна *электронны вучэбны тэкст* акрэсліваем як лінгвадыдактычную адзінку, што мадэліруе вучэбную інфармацыю з дапамогай мультымедычных сродкаў.

Што да камп'ютэрызацыі выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйнай школе, то гэты працэс мае пэўныя набыткі. Так, праводзіцца належная работа па стварэнні класічнага корпуса беларускамоўных тэкстаў, падрыхтавана база для аўтаматычнай апрацоўкі тэкстаў беларускай мовы на семан-

тычным і сінтаксічным узроўнях, рыхтуецца альтэрнатыўная праграма праверкі беларускай арфаграфіі, заснавана серыя «Лекцыі па Інтэрнэт-лінгвістыцы» [2]. З улікам рэальных набыткаў акрэслім лінгвадыдактычныя параметры электроннага вучэбнага тэксту, які выступае вядучым кампанентам электроннага падручніка. Гэтыя параметры прадвызначаюць спецыфіку электроннага тэксту ў параўнанні з традыцыйнымі сродкамі.

Акрэслім асноўныя параметры электроннага тэксту:

- прадстаўленне і кампактнае захоўванне (капіраванне, перасылка па электроннай пошце) вучэбнай інфармацыі ў разнастайных формах – тэкставай, графічнай, мультымедычнай;

- аснова для арганізацыі інтэрактыўнай зваротнай сувязі;

- фарміраванне навыкаў інфармацыйнай культуры: стаўленне да інфармацыі як духоўнай каштоўнасці, патрэбнасць у інфармацыі і веданне шляхоў яе пошукаў, камп'ютэрная пісьменнасць, уменне сістэматызаваць інфармацыю, мадэліраванне ўласных інфармацыйных паводзін у гіпертэкставай прасторы, алгарытмізацыя пазнавальнай дзейнасці, здольнасць да ўспрымання і ацэньвання інфармацыі з пазіцыі яе верагоднасці, выпрацоўка камунікатыўных навыкаў падчас калектыўнай працы;

- магчымасць працаваць у індывідуальным, аптымальным для канкрэтнага вучня рэжыме, мажлівасць шматразовых зваротаў да матэрыялу, паўторных дыялогаў паміж вучнем і камп'ютэрнай праграмай;

- гіпертэкставая структура вучэбнага тэксту, якая ўтрымлівае спасылкі на розныя інфармацыйныя блокі ўнутры тэксту, забяспечвае пошук, кантэкстныя даведкі па апорных лінгвістычных паняццях;

- магчымасць праслухаць тэкст або прагледзець відэазапіс прапанаванага матэрыялу;

- наяўнасць блока кантролю ведаў, якая ўяўляе сабой сістэму тэкставых заданняў з мэтай праверкі і ацэнкі. Узрастае вага і эфектыўнасць заданняў на аналіз і карэкцыю дапушчаных памылак;

- інварыянтнасць вучэбнага тэксту ў адносінах да суб'ектаў пазнавальнай дзейнасці, што падразумявае розныя версіі тэксту для вучня і настаўніка (напрыклад, выкладчык можа блакіраваць асобныя тэмы, раздзелы, унесці патрэбныя змены, згортваючы або разгортваючы (нарошчваючы) аб'ём або структуру тэксту;

- алгарытмізацыя працы з вучэбным тэкстам: паэтапныя падрабязныя інструкцыі, нелінейная падача матэрыялу, пытанні і заданні для замацавання, паўтарэння і кантролю сфарміраваных уменняў, дадатковыя матэрыялы і г.д.;

- ілюстрацыя дынамікі моўных з'яў у розныя перыяды развіцця мовы на прыкладзе тэкстаў розных стыляў і жанраў;

- аптымальная колькасць і разнастайнасць тыпаў практыкаванняў, вар'іраванне маўленчага напаўнення заданняў;

- фарміраванне тэкстава-інфармацыйных уменняў у працэсе работы з электронным вучэбным тэкстам: уменне збіраць неабходныя і дастатковыя для асэнсавання лінгвістычнай задачы факты, аналізаваць іх, фармуляваць шляхі дасягнення задачы, супастаўляючы іх з аналагічнымі або альтэрнатыўнымі варыянтамі яе вырашэння, рабіць неабходныя статыстычныя падлікі, што пацвярджаюць або абвяргаюць частотнасць пэўнай моўнай з'явы, уменне аргументаваць вывады.

Параўнальны аналіз традыцыйных (друкаваных) і электронных вучэбных тэкстаў выяўляе наступныя перавагі ЭВТ:

- актывізацыя пазнавальнай дзейнасці вучняў за кошт наяўнасці сістэмы пошуку інфармацыі (па ключавых словах, па прозвішчы аўтара, па назве вы-

данья і г.д., праз сістэму гіперссылак), за кошт выбару формы прадстаўлення інфармацыі (тэкст, гіпертэкст, графіка, гука-, відэакампаненты, анімацыя і г.д.). Мультымедыйныя сродкі дазваляюць прадставіць вучэбны тэкст у дынамічнай форме, пашырыць арсенал інтэрактыўных сродкаў падачы вучэбных матэрыялаў);

– узмацняецца структураванасць вучэбнага тэксту. Структура вучэбнага тэксту адпаведна створанай мадэлі ўтрымлівае мэтавы, зместавы, працэсуальны і кантрольна-ацэначны кампаненты. Выразная структура ВТ прадстаўляе магчымасць атрымаць патрэбную інфармацыю на любым этапе па індывідуальным запросе (значэнне слова, азначэнне паняцця, пераклад слова, прыклады яго ўжывання, граматычная і стылістычная характарыстыка, падбор сінонімаў, антонімаў, паронімаў і г.д.).

Мэтавы кампанент рэалізуецца праз пастаноўку вучэбных задач, што фармулююцца перад засваеннем пэўных раздзелаў; рэалізуецца праз апісанне ведаў, уменняў і навыкаў, якімі павінен валодаць вучань пасля вывучэння раздзела. Кампанент выступае асновай для вызначэння зместу лінгвістычнага матэрыялу, неабходных і дастатковых крыніц інфармацыі, метадаў навучання. Дакладнае акрэсліванне мэты дапамагае канцэнтраванасць увагу на істотных характарыстыках моўных з'яў, прадвызначае змест, прагназуе аптымальныя вынікі навучання, матывуе свядомую пазнавальную дзейнасць.

Зместава-працэсуальны кампанент можа мець модульны характар. Модулі могуць выдзяляцца ў залежнасці ад характару лінгвістычнай з'явы, ад этапу яе засваення, ад дамінуючага віду маўленчай дзейнасці (слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо). У межах аднаго модуля можа быць пазначаны *абавязковы* матэрыял, які забяспечвае базавы ўзровень навучання, і *дадатковы*, што можа быць прапанаваны для дэталёвага або паглыбленага засваення. Адзін з модуляў можа быць арыентаваны на фарміраванне навыкаў свядомага, удумлівага чытання. Другі модуль можа прадугледжваць працу над лексікай, актыўнасць ужывання лексічных адзінак пры гаварэнні і пісьме. Трэці модуль можа ўключаць серыю маўленчых заданняў для навучання гаварэнню на аснове маналагічных і дыялагічных тэкстаў розных стыляў і жанраў. Чацвёрты модуль утрымлівае заданні на ўспрыманне тэкстаў на слых, паслятэкставыя заданні на праверку разумення інфармацыі. Змест аднаго з модуляў могуць складаць правілы, тэарэтычныя абагульненні ў выглядзе схем, табліц, памятак, апорных канспектаў і г.д.

Кантрольна-ацэначны кампанент забяспечвае аўтаматызаваны кантроль, аб'ектыўнае ацэньванне ведаў і ўменняў. Пашыраецца магчымасць аформіць кантрольны кампанент як базу заданняў, размеркаваных па ўзроўнях засваення. Ёсць магчымасць арганізаваць маніторынг вучэбных дасягненняў кожнага ўдзельніка пазнавальнага працэсу. Наладжаная сістэма кантролю дазваляе арганізаваць як дыягностыку гатоўнасці да вывучэння курса, раздзела, так і фіксаваць узровень засваення асобных тэм. Пашыраюцца магчымасці карэкцыі працэсу засваення тэарэтычных ведаў, працэсу фарміравання практычных уменняў і навыкаў па кожным відзе маўленчай дзейнасці.

Істотным параметрам электронных тэкстаў з'яўляецца магчымасць выбіраць тэмы вучэбнага працэсу, месца, час, умовы для самастойнай працы з лінгвістычнай інфармацыяй, зручныя для суб'ектаў пазнавальнай дзейнасці. Пры гэтым закладваецца аснова для стварэння шматфункцыянальнага вучэбнага асяроддзя, якое ахоплівае розныя каналы ўспрымання інфармацыі, забяспечвае фарміраванне ўсіх відаў маўленчай дзейнасці.

Параўнальны аналіз вучэбных тэкстаў дае падставу гаварыць пра недахопы электроннага ВТ:

– працяглая праца з электроннымі матэрыяламі негатыўна ўплывае на зрок і здароўе вучняў. Апроч гэтага, паводле дадзеных даследчыкаў, зніжаецца хуткасць і эфектыўнасць чытання вучэбнага тэксту з манітора камп'ютэра;

– пры пастаянным выкарыстанні электронных тэкстаў узнікае дыскамфорт, паколькі чалавечая псіхіка больш прыдатная да паслядоўнага ўспрымання інфармацыі, без перамяшчэння па гіперссылках;

– безумоўна, фона-, відэаматэрыялы, анімацыя – эфектыўныя сродкі актывізацыі ўвагі. Аднак, як сведчаць псіхологі, менавіта яны зніжаюць рэфлексійны характар успрымання вучэбнага тэксту. У той жа час рэфлексійнасць мыслення фарміруецца падчас працы з традыцыйнымі формамі прадстаўлення інфармацыі;

– спецыялісты сцвярджаюць, што падчас працяглай працы з камп'ютэрам узрастаюць праблемы, звязаныя з развіццём паўнацэннага маўлення: яно збядняецца, фармалізуецца, ідзе згортванне вербальных кампанентаў.

Скарачаецца працэс непасрэдных дыялагічных зносін, вучэбная дзейнасць суб'ектаў становіцца аўтаномнай, закрытай;

– абмяжоўваецца цэласнасць успрымання зместу і структуры вучэбнага тэксту: пераважаюць візуальныя кампаненты, кіраванне чытаннем тэксту праз клавіятуру. Пры гэтым, на думку псіхолога В.А. Барадзіной, агульная прадуктыўнасць успрымання тэкстаў зніжаецца на 20–30%. У той жа час кніжная форма дае магчымасць цэласнага ўспрымання і асэнсавання як вучэбнага тэксту, так і ўсёй кнігі: аб'ёму, фармату, паліграфічнага афармлення.

Адпаведна вядучымі прынцыпамі арганізацыі электроннага вучэбнага тэксту выступаюць:

– нелінейная арганізацыя матэрыялу (іерархічная, шматузроўневая структура прадстаўлення зместу, яго дыферэнцыяцыя паводле паўнаты прадстаўлення, ступені значымасці, узроўні складанасці);

– розныя формы прадстаўлення вучэбнага матэрыялу (вербальная, графічная, знакава-сімвалічная, таблічная, мультымедычная);

– шматузроўневыя сродкі для пераходу па электронным вучэбным тэксце (пераходы паміж блокам інфармацыі, паміж асноўнай і дадатковай інфармацыяй, базавай і інфармацыяй на паглыбленым узроўні, наяўнасць слоўнікаў, каталогаў, гіперссылак);

– варыятыўнасць спосабаў падтрымкі (спосабы падтрымкі прадуктыўнай дзейнасці (падказкі, даведкі), кансультацыі для ўсведамлення радыкальнага спосабу выканання заданняў, спасылкі на пройдзены матэрыял);

– наяўнасць розных формаў самакантролю (дыягностыка першапачатковага ўзроўню, бягучы, выніковы кантроль).

Такім чынам, незалежна ад формы прадстаўлення інфармацыі застаецца праблема фарміравання універсальных алгарытмаў аналізу зместу і структуры вучэбнага тэксту, вылучэння ў ім асноўнай і другаснай інфармацыі. Істотным выступае не форма прадстаўлення інфармацыі – папяровы або электронны носьбіт, – а тое, якім чынам інфармацыя асэнсоўваецца, наколькі адэкватна разумеецца і ацэньваецца.

Заклучэнне. Ва ўмовах аб'ектыўнага суіснавання традыцыйнага і электроннага вучэбнага тэксту педагагічны эффект залежыць не ад формы выдання, а ад узроўню сфарміраванасці інтэлектуальных уменняў, інфармацыйнай культуры вучня. На сённяшні дзень паралельнае суіснаванне традыцыйнага і электроннага вучэбнага тэксту (шырэй – інфармацыйных і традыцыйных тэхналогій навучання) прагназуе іх узаемаадносінны на прынцыпах пераемнасці і ўзаемадапаўняльнасці, што забяспечвае іх самастойнасць, аўтаномнае

скарывстанне. Эфектыўнасць працы з сучасным электронным ВТ напрамую залежыць ад забеспячэння матывацыі працы з тэкстам, яго структуравання і адэкватнага разумення.

ЛІТАРАТУРА

1. **Рогановская, Е.Н.** Теория и методика применения школьного электронного учебника математики в учебном процессе / Е.Н. Рогановская. – Могилев: УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2009. – С. 3.
2. **Лянкевіч, А.** Беларускі выклічнік у Сеціве. Серыя «Лекцыі па Інтэрнет-лінгвістыцы» / А. Лянкевіч; рэд. С. Важнік. – Вып. 2. – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – С. 41.
3. **Гречихин, А.А.** Вузовская учебная книга / А.А. Гречихин, Ю.Г. Дрвс. – М.: Логос, 2000. – 255 с.
4. **Совпель, И.** Лингвистические ресурсы белорусского языка и их приложения / И. Совпель; ред. А. Анісім // Беларуская мова. Інтэрнет і камп'ютэр: матэрыялы «круглага стала» міжнароднага сімпозіума «Разнастайнасць моў і культур у кантэксце глабалізацыі», 20 мая 2002 г. – Мінск: Беларускі сацыяльна-эканамічны саюз «Чарнобыль», 2002. – С. 7–15.

S U M M A R Y

Linguistic and methodical characteristics of an electronic educational text, comparative analyzes of traditional (published) and electronic texts are given in the article. The author draws a conclusion that a book and electronic educational texts can and should be used in the educational process together.

Поступила в редакцию 12.01.2010